مجله علوم تغذیه و صنایع غذایی ایران
سال بیستم، شماره ۵، ویژه‌نامه زمستان ۱۴۰۴، صفحات ۶۱-۵۷

خلاصه سیاستی

تدوین و اجرای بسته جامع سیاستی افزایش سرانه مصرف آبزیان در ایران گامی ضروری برای ارتقای امنیت تغذیه و سلامت عمومی

حمید فرزانه[۱]، دلارام قدسی[۲]، لیدا شمس[۳]، حسن عینی‌زیناب[۲]، آرزو رضازاده [۴]

۱- گروه تغذیه جامعه، انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور، دانشکده علوم تغذیه و صنایع غذایی، کمیته تحقیقات دانشجوی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

۲- انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور، دانشکده علوم تغذیه و صنایع غذایی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

۳- گروه سیاست‌گذاری و مدیریت سلامت، دانشکده بهداشت و ایمنی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

۴- نویسنده مسئول: گروه تغذیه جامعه، انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور، دانشکده علوم تغذیه و صنایع غذایی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران. پست الکترونیکی: arezoo.rezazadeh@gmail.com

چکیده

زمینه و هدف: سرانه عرضه آبزیان در ایران حدود ۳۰ درصد کمتر از میانگین جهانی است. مصرف روزانه آبزیان از ۱۰/۴ گرم در سال ۱۳۹۰ به ۴/۹ گرم در سال ۱۴۰۱ رسیده است (نرخ رشد مرکب سالانه منفی ۶/۹ درصد). هزینه سالانه تداوم این روند (بیماری‌های قلبی-عروقی قابل پیشگیری، کاهش بهره‌وری نیروی کار و فشار بر نظام سلامت) چندین هزار میلیارد تومان است. هر سال تاخیر در سیاست‌گذاری، این هزینه را دوچندان می‌کند.

مواد و روش ها: جهت شناسایی موانع مصرف آبزیان و ارائه راهکارها برای افزایش مصرف، از مرور نظام‌مند، مصاحبه با مطلعان کلیدی و مردم و تحلیل ذینقشان استفاده شد.

یافته ها: پرتکرارترین موانع مصرف آبزیان به ترتیب عبارتند از: قیمت بالا، دسترسی محدود به مراکز عرضه استاندارد، طعم و بوی نامطبوع، وجود استخوان، و مهارت ناکافی در طبخ و آماده‌سازی است. با اولویت‌بندی گزینه‌های سیاستی با روش TOPSIS، پنج توصیه سیاستی فوری و کوتاه‌مدت ارائه شد: ۱-تخصیص یارانه هدفمند به اقشار آسیب‌پذیر، ۲- نامگذاری "روز ملی مصرف ماهی" همراه با کمپین‌های تبلیغاتی گسترده، ۳- گنجاندن مفاهیم تغذیه‌ای آبزیان در کتب درسی مدارس، ۴- ایجاد کارگروه تخصصی بین‌بخشی، و ۵- ارتقای ایمنی و توسعه زنجیره سرد انتقال آبزیان.

نتیجه گیری: اجرای این توصیه‌ها می‌تواند گامی اساسی در جهت افزایش سرانه مصرف آبزیان و ارتقای سلامت عمومی در ایران باشد.

واژگان کلیدی: مصرف آبزیان، خلاصه سیاستی، ایران، امنیت تغذیه

مقدمه

مصرف منظم آبزیان خطر بیماری‌های قلبی-عروقی را ۲۰ تا ۵۰ درصد کاهش می‌دهد (۱) و در پیشگیری از دیابت نوع ۲، پوکی استخوان، آلزایمر، افسردگی و اختلالات بینایی مؤثر است (۲،۳). سازمان جهانی بهداشت مصرف حداقل دو بار ماهی در هفته را برای همه افراد توصیه می‌کند (۴).

با این حال، سرانه عرضه آبزیان در ایران (۱۴/۱ کیلوگرم در سال) حدود ۳۰ درصد کمتر از میانگین جهانی (۲۰/۵ کیلوگرم) است (۵،۶). براساس نتایج حاصل از بررسی هزینه-درآمد خانوار، مصرف روزانه آبزیان از ۱۰/۴ گرم در سال ۱۳۹۰ به ۴/۹ گرم در سال ۱۴۰۱ رسیده است (نرخ

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-11-07]

[DOI: 10.66224/nsft.20.5.11]

رشد مرکب سالانه منفی ۶/۹ درصد). گرم پروتئین مصرفی روزانه از آبزیان نیز تنها ۶/۹۷ گرم در سال ۱۴۰۰ گزارش شده است (۷). خانوارهای ایرانی حدود ۱۹/۸ درصد از هزینه غذایی خود را صرف گوشت و مرغ می‌کنند، اما تنها ۲/۶ درصد را به غذاهای دریایی اختصاص می‌دهند (۸).

این شکاف معنادار در حالی رخ می‌دهد که ایران از ظرفیت‌های عظیم آبزی‌پروری در شمال و جنوب، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها و استخرهای آبزیان سردآبی برخوردار است (۷). هر سال تاخیر در سیاست‌گذاری موثر، تداوم محرومیت تغذیه‌ای، افزایش هزینه‌های درمانی ناشی از بیماری‌های غیرواگیر و هدررفت سرمایه‌های ملی را به دنبال خواهد داشت.

با توجه به شکاف موجود میان وضعیت فعلی مصرف آبزیان در ایران و اهداف تغذیه‌ای و همچنین فقدان یک تحلیل سیاستی جامع در این حوزه، هدف این خلاصه سیاستی، ارائه توصیه‌های عملیاتی و اولویت‌بندی‌شده مبتنی بر شواهد برای افزایش سرانه مصرف آبزیان در ایران است.

روش‌شناسی

تدوین این خلاصه سیاستی بر اساس نتایج طرح تحقیقاتی "تحلیل برای سیاست‌گذاری به منظور افزایش سرانه مصرف آبزیان در کشور" (مصوب انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی کشور) انجام شد. روش‌شناسی شامل: (۱) مرور نظام‌مند مطالعات داخلی و خارجی ؛ (۲) تحلیل اسناد بالادستی کشور؛ (۳) تحلیل کیفی با استفاده از بحث گروهی متمرکز با مردم و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با مطلعان کلیدی؛ (۴) تحلیل ذی‌نقشان؛ (۵) اولویت‌بندی گزینه های سیاستی با روش TOPSIS بود.

یافته‌های کلیدی پژوهش

چالشهای مصرف آبزیان در ایران:

شکاف سیاستی و تولیدمحوری: قوانین برنامه‌های توسعه عمدتا بر تولید (هدف ۲/۶ میلیون تنی در افق ۱۴۰۴) متمرکز بوده‌اند، اما برای مصرف هیچ هدف کمی و برنامه عملیاتی مشخصی تدوین نشده است. سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ هدف تلویحی ۲۵ کیلوگرم را مطرح می‌کند، اما این هدف در قوانین الزام‌آور توسعه دیده نمی‌شود.

قیمت بالا (مهم‌ترین مانع)، دسترسی محدود به مراکز عرضه استاندارد، موانع حسی (طعم، بو و استخوان)، و مهارت ناکافی در طبخ و ناهماهنگی سیاستی (تمرکز سیاست‌ها بر تولید و صادرات به جای مصرف داخلی، نبود هدف کمی برای افزایش مصرف در اسناد بالادستی و همچنین تضاد منافع بین دستگاه‌های متولی مانند سازمان شیلات، دامپزشکی و دانشگاه‌ها.) از دیگر موانع مصرف آبزیان بود.

تسهیل‌کننده‌های افزایش مصرف آبزیان: تقویت سیاست‌گذاری کلان، بهبود زیرساخت‌های تولید و توزیع، افزایش دسترسی اقتصادی (یارانه هدفمند)، آموزش و فرهنگ‌سازی، و توجه به ایمنی و کیفیت محصولات.

نقشه ذی‌نقشان: از ۲۶ سازمان مرتبط شناسایی شده، سازمان شیلات ایران (تنها نهاد دارای همه انواع قدرت: سازمانی، اطلاعاتی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی) و دفتر بهبود تغذیه جامعه بیشترین ظرفیت همکاری را دارند. مجلس، سازمان برنامه و بودجه و سازمان هدفمندی یارانه‌ها با وجود قدرت بالا، علاقه پایینی به موضوع نشان می‌دهند و نیازمند آگاه‌سازی فوری هستند.

اولویت‌بندی ۲۷ گزینه های سیاستی: تخصیص یارانه هدفمند (اولویت اول اقدام کوتاه‌مدت به دلیل اجماع بر عدالت در دسترسی)، سپس به ترتیب: نام‌گذاری روز ملی مصرف ماهی، گنجاندن مفاهیم تغذیه‌ای در کتب درسی، ایجاد کارگروه تخصصی بین‌بخشی ، و ارتقای ایمنی و توسعه زنجیره سرد انتقال آبزیان

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-11-07]

[DOI: 10.66224/nsft.20.5.11]

توصیه‌های سیاستی (پنج اقدام فوری و کوتاه‌مدت)

اولویت	توصیه سیاستی	اجراکننده	منابع مورد نیاز
۱	تخصیص یارانه هدفمند به اقشار آسیب‌پذیر (کالابرگ یا بن خرید آبزیان) به منظور ارتقای دسترسی به آبزیان	وزارت رفاه + سازمان هدفمندی یارانه‌ها + کمیته امداد و بهزیستی	تخصیص حداقل ۱ تا ۳ درصد از اعتبارات یارانه‌ای به آبزیان (تامین از محل حذف یارانه‌های نامرتبط)
۲	نامگذاری "روز ملی مصرف ماهی" در تقویم رسمی کشور همراه با اجرای کمپین‌های تبلیغاتی گسترده (صدا و سیما، بیلبوردها، اینفلوئنسرها، جشنواره‌های محلی) برای تغییر نگرش عمومی و ترویج روش‌های ساده طبخ	وزارت ارشاد + صدا و سیما + سازمان شیلات + شهرداری‌ها	اعتبار تبلیغات در ایام پربیننده (استفاده از ظرفیت‌های موجود رسانه ملی و بیلبوردهای شهری)
۳	گنجاندن مفاهیم مربوط به فواید تغذیه‌ای ماهی و فرآورده‌های آبزیان در برنامه درسی مدارس (دروس علوم تجربی و سلامت و بهداشت)	وزارت آموزش و پرورش + انستیتو تحقیقات تغذیه	بازنگری کتاب‌های درسی
۴	ایجاد کارگروه تخصصی بین‌بخشی با مشارکت نهادهای دولتی (سازمان شیلات، وزارت بهداشت، وزارت آموزش و پرورش، صدا و سیما، سازمان برنامه و بودجه، سازمان هدفمندی یارانه‌ها)، مراکز علمی و نمایندگان بخش خصوصی برای تدوین و پیگیری سند ملی افزایش مصرف آبزیان	سازمان شیلات) + دبیرخانه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی	جذب نیروی هماهنگ‌کننده از محل اعتبارات جاری سازمان شیلات
۵	ارتقای ایمنی و توسعه و تجهیز سردخانه‌ها و زنجیره سرد انتقال آبزیان به منظور کاهش ضایعات و تضمین تازگی محصولات	سازمان شیلات ایران + سازمان دامپزشکی + سازمان برنامه و بودجه + بخش خصوصی (اتحادیه تولید و تجارت آبزیان)	اعتبار سرمایه‌گذاری برای احداث و تجهیز سردخانه‌های سیار و ثابت (تأمین از محل بودجه عمرانی و تسهیلات بانکی)

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که با وجود ظرفیت‌های چشمگیر ایران در تولید آبزیان، سرانه عرضه و مصرف آبزیان در کشور به طور مزمن پایین‌تر از میانگین جهانی باقی مانده و حتی روند کاهشی داشته است. پرتکرارترین موانع شناسایی‌شده (قیمت بالا، دسترسی محدود، طعم و بوی نامطبوع، استخوان و مهارت ناکافی در طبخ) نشان می‌دهد که موانع مصرف ماهی و آبزیان در ایران چندبعدی است. همچنین شکاف سیاستی میان اهداف کمی تولید و فقدان هدف کمی برای مصرف در اسناد بالادستی، نشان‌دهنده تولیدمحوری رویکرد سیاستی در حوزه شیلات ایران است.

جدول توصیه‌های سیاستی این سند، مسیر مشخصی را از حمایت معیشتی هدفمند تا فرهنگ‌سازی، آموزش، ارتقای زیرساخت زنجیره سرد و در نهایت ایجاد کارگروه بین‌بخشی ترسیم می‌کند. اجرای این توصیه‌ها می‌تواند گامی اساسی در جهت افزایش سرانه عرضه و مصرف آبزیان، کاهش شکاف با میانگین جهانی و ارتقای سلامت عمومی در ایران باشد. امروز، همه ابزارها و شواهد برای این اقدام فراهم است.

پیوست (خلاصه شواهد کلیدی)

- نرخ رشد مرکب سالانه منفی مصرف روزانه آبزیان (۱۴۰۱-۱۳۹۰) منفی ۶/۹ درصد

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-11-07]

[DOI: 10.66224/nsft.20.5.11]

- پرتکرارترین موانع از دیدگاه مردم: قیمت بالا، دسترسی محدود به مراکز عرضه استاندارد، طعم و بوی نامطبوع، داشتن استخوان، و مهارت ناکافی در طبخ و آماده‌سازی
- سازمان‌های کلیدی با قدرت بالا-علاقه بالا : سازمان شیلات ایران، دفتر بهبود تغذیه جامعه، دبیرخانه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی.
- شاخص‌های پیشنهادی برای پایش: افزایش سالانه ۱ کیلوگرم سرانه مصرف در دهک‌های پایین درآمدی؛ افزایش آگاهی عمومی (سنجش سالانه با پیمایش).

سپاسگزاری

این خلاصه سیاستی برگرفته از طرح تحقیقاتی "تحلیل برای سیاست‌گذاری به منظور افزایش سرانه مصرف آبزیان در کشور" (مصوب انستیتو تحقیقات تغذیه‌ای و صنایع غذایی‌کشور، کد اخلاق IR.SBMU.NNFTRI.REC.1402.018) است. نویسندگان مراتب قدردانی خود را از کلیه مشارکت‌کنندگان در این پژوهش (شامل شرکت‌کنندگان در بحث‌های گروهی متمرکز، مطلعان کلیدی و اعضای پانل تخصصی) ابراز می‌دارند.

References

1. Mozaffarian D, Angell SY, Lang T, Rivera JA. Role of government policy in nutrition—barriers to and opportunities for healthier eating. BMJ 2018; 361: k2426.

2. Ke L, Ho J, Feng J, Mpofu E, Dibley MJ, Feng X, et al. Modifiable risk factors including sunlight exposure and fish consumption are associated with risk of hypertension in a large representative population from Macau. J Steroid Biochem Mol Biol 2014; 144: 152-5.

3. Patel PS, Sharp SJ, Luben RN, Khaw KT, Bingham SA, Wareham NJ, Forouhi NG. Association between type of dietary fish and seafood intake and the risk of incident type 2 diabetes: The European prospective investigation of cancer (EPIC)-Norfolk cohort study. Diabetes Care 2009; 32: 1857-63.

4. WHO. Avoiding heart attacks and strokes: don't be a victim - protect yourself. World Health Organization; 2005. Available at: http://www.who.int/cardiovascular_diseases/resources/avoid_heart_attack_report/en/index.html (accessed date).

5. FAO. Fishery and aquaculture statistics — Yearbook 2021. Rome: FAO; 2024.

6. IFO. Iran fisheries statistic annual. Tehran: Iran Fisheries Organization, Deputy of Planning and Development, Office of Budget and Planning; 2022: 64 p.

7. Iranian Fisheries Organization. Statistical yearbook of Iran's fisheries organization (1397-1401). Tehran: Deputy of Planning and Budget, Office of Planning and Budget; 2023. 50 p.8.

8. Central Bank of Iran. Households' income and expenditure survey (HIES) - annual report 1400. Tehran: Economic Statistics Department; 2021.

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-11-07]

[DOI: 10.66224/nsft.20.5.11]

Policy Brief:

Development and implementation of a comprehensive policy package to increase per capita consumption of aquatic products in Iran: A necessary step for improving nutritional security and public health

Farzaneh H[1], Ghodsi D[2], Shams L[3], Eini-Zinab H[2], Rezazadeh Sarabi A[4]*

1- Department of Community Nutrition, National Nutrition and Food Technology Research Institute, Faculty of Nutrition Sciences and Food Technology, Student Research Committee, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

2- Department of Nutrition Research, National Nutrition and Food Technology Research Institute, Faculty of Nutrition Sciences and Food Technology, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

3- Department of Health Policy and Management, School of Public Health and Safety, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

*4- *Corresponding Author:Department of Community Nutrition, National Nutrition and Food Technology Research Institute, Faculty of Nutrition Sciences and Food Technology, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran. Email: arezoo.rezazadeh@gmail.com*

Abstract

Background and aims: The per capita supply of aquatic foods in Iran is approximately 30% lower than the global average. Daily aquatic food consumption decreased from 10.4 grams in 2011 to 4.9 grams in 2022 (a compound annual growth rate of -6.9%). The annual cost of continuing this trend—including preventable cardiovascular diseases, reduced workforce productivity, and increased pressure on the healthcare system, amounts to several thousand billion tomans. Each year of delay in policy-making doubles this cost.

Material and Methods: To identify the barriers to aquatic food consumption and provide solutions for increasing consumption, a systematic review, interviews with key informants and community members, and stakeholder analysis were employed. The most frequently reported barriers to aquatic food consumption were, in order: high prices, limited access to standard supply centers, unpleasant taste and odor, presence of bones, and insufficient cooking and preparation skills.

Results: Using TOPSIS to prioritize policy options, five urgent and short-term policy recommendations were proposed: (1) targeted subsidies for vulnerable populations; (2) designation of a "National Fish Consumption Day" accompanied by extensive promotional campaigns; (3) integration of aquatic nutrition concepts into school curricula; (4) establishment of a multi-sectoral task force; and (5) safety improvement and development of the cold chain for aquatic product transportation.

Conclusion: Implementation of these recommendations could serve as a fundamental step toward increasing per capita aquatic food consumption and improving public health in Iran.

Keywords: Aquatic consumption, Policy brief, Iran, Nutritional security, Public health

[Downloaded from nsft.sbmu.ac.ir on 2026-11-07]

[DOI: 10.66224/nsft.20.5.11]